

Kinderopvang en kleuterschool als basis voor het levenslang leren

RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK NAAR HET EFFECTIEF GEBRUIK VAN KINDEROPVANG EN KLEUTERSCHOOL IN HET VOORKOMEN VAN VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN

DOOR: DR. JAN PEETERS & DR. HESTER HULPIA

Vroegtijdig schoolverlaten terugdringen: een prioriteit voor de EU

In de Europese Unie verlaten 1 op 7 leerlingen (14,4%) de middelbare school zonder diploma. Het vroegtijdig schoolverlaten terugdringen is daarom een prioriteit voor het Europees beleid; het is één van de vijf doelstellingen van de Europa 2020 Strategie. De Europese Raad vraagt daarom van de lidstaten een engagement om het aantal vroegtijdige schoolverlaters te reduceren tot 10% tegen 2020. Deze aanbeveling van de Europese Raad uit 2011 noemt onder meer de toegang tot kwaliteitsvolle kinderopvang en kleuterschool als één van de effectieve maatregelen om vroegtijdig schoolverlaten tegen te gaan. De Europese Commissie schreef daarom een onderzoek uit en een groep van onderzoekers uit Litouwen, Ierland en Vlaanderen werkte twee jaar aan dit onderzoek. In dit artikel geven we een overzicht van enkele conclusies en aanbevelingen die deze onderzoeksgroep heeft geformuleerd.

Deze studie naar het effectief gebruik van zorg en educatie voor jonge kinderen om vroegtijdig schoolverlaten te voorkomen bestaat uit een uitgebreid literatuuronderzoek in de verschillende talen van de Europese Unie. Daarnaast werd een overzicht gemaakt van beleidsmaatregelen die in 34 landen (lidstaten en kandidaat-lidstaten) werden genomen binnen het gehele onderwijssysteem (van kinderopvang tot het einde van de secundaire school). Op basis van de gegevens uit deze beleidsmaatregelen in de 34 landen werden 10 landen uitgekozen om van naderbij te bestuderen (waaronder Vlaanderen). In deze case studies werd via interviews en focusgroepen en de analyse van beleidsteksten nagegaan wat de invloed van beleidsmaatregelen was op het leren van kinderen, doorheen de verschillende stadia van het onderwijssysteem.

De onderzoekers moesten vaststellen, hoewel het belang van kleuterschool en in mindere mate van kinderopvang algemeen wordt erkend, dat er geen wetenschappelijke evidentie is voor het causale verband tussen kwaliteitsvolle voorzieningen voor jonge kinderen en het voorkomen van voortijdig schoolverlaten. We kunnen dus niet stellen dat kinderen die naar voorschoolse voorzieningen gaan, zonder meer een glansrijke schoolcarrière tegemoet gaan of vice versa dat kinderen die helemaal niet gaan of niet naar kwaliteitsvolle voorschoolse voorzieningen gaan, later een moeilijk schoolparcours zullen hebben. We kunnen echter wel besluiten dat kwaliteitsvolle kleuterscholen en kinderopvang een heel belangrijke rol spelen om de fundamenten te leggen

voor levenslang leren en dat het kan bijdragen tot een succesvolle carrière in het verplichte onderwijs van 6 tot 18 jaar.

Uit wetenschappelijk onderzoek leren we dat positieve effecten op de ontwikkeling en het leren van kinderen, die toe te schrijven zijn aan deelname aan kwaliteitsvolle voorzieningen voor jonge kinderen, blijven doorwerken in het lager onderwijs en zelfs later in het secundair onderwijs. Want het zijn net de meest belangrijke competenties die nodig zijn voor een succesvolle schoolcarrière die in de eerste levensjaren beginnen te ontwikkelen. Het gaat dus niet zozeer over wat kinderen 'leren'. Wat wel belangrijk is zijn de contacten met leeftijdgenoten en begeleiders in kwaliteitsvolle voorzieningen waardoor kinderen een aantal essentiële competenties ontwikkelen die van belang kunnen zijn voor een succesvolle schoolloopbaan. In voorschoolse voorzieningen ontwikkelen kinderen prosociaal gedrag (zoals leren delen, samenwerken, empathisch zijn), zelfregulatie (zoals autonoom kunnen werken, met frustraties kunnen omgaan, beurt afwachten) en ook belangrijke leerattitudes (zoals de motivatie om te leren, taakgerichtheid, zich verantwoordelijk voelen om taken af te maken). Uit onderzoek blijkt dat het net deze competenties zijn die in de kinderopvang en de kleuterschool worden aangeleerd én die vroegtijdige schoolverlaters missen. Uit het literatuuronderzoek van de studie kunnen we besluiten dat kwaliteitsvolle voorzieningen voor jonge kinderen een noodzakelijk voorwaarde zijn voor later succes in de verdere schoolcarrière. Maar het is natuurlijk geen voldoende voorwaarde. Positieve effecten op het leervermogen van kinderen hangt ook af van de kwaliteit van het onderwijs op elk niveau van het onderwijssysteem, en vooral van de overgangen tussen de verschillende niveaus.

Transities op maat van middenklasse kinderen

'Voor sommige kinderen is de overgang naar de eerste kleuterklas een feest, maar voor andere kinderen is 1 september en de weken daarna een moeilijke periode met veel traantjes' (onderwijsexpert).

Zowel uit de literatuurstudie als uit de case studies blijkt hoe belangrijk de overgangen zijn binnen het onderwijssysteem: de overgang van thuis naar de kinderopvang of de kleuterschool, van de kleuterschool naar de lagere school en later van de lagere school naar het middelbaar onderwijs. Dit belang van transities bij jonge kinderen wordt kernachtig

verwoord in een citaat van de Deense onderzoeker Borström (2005): *"Te veel jonge kinderen ervaren de transitie naar school als een culturele schok, en iedere dag brengt te veel uitdagingen met zich mee of de verkeerde soort uitdagingen."*

Een overgang gebeurt niet alleen op 1 september; het is niet een gebeurtenis van één dag. Een overgang binnen het onderwijssysteem moet gezien worden als een 'proces van continuïteit en verandering': verandering van relaties, verandering in de manier van omgaan met de kinderen, een verschillende omgeving, een andere tijdsindeling en context van leren. De transitieperiode begint vóór de kinderen naar school gaan en duurt tot het moment waarop de kinderen en de gezinnen een gevoel hebben van betrokkenheid bij de school en dat de leerkrachten dit gevoel van betrokkenheid erkennen.

Lange tijd werd de discussie over transitie gevoerd in het kader van de zogenaamde 'schoolrijpheid' van de jonge kinderen. Jonge kinderen dienden voor de overgang naar de kleuterschool getraind te worden in zindelijk zijn, in luisteren en begrijpen wat de volwassene zegt en voor de overgang naar de lagere school zijn vaardigheden wat betreft voorbereidend lezen, schrijven of rekenen nodig om klaar te zijn om naar het eerste leerjaar te gaan. Recente visies op een succesvolle transitie gaan ervan uit dat schoolrijpheid niet tot een eigenschap van het kind te herleiden is, maar dat de omgeving waarin het kind vertoeft klaar moet zijn voor de overgang: het gezin, de gemeenschap waarin het kind leeft en ook de kleuterschool moet klaar zijn, en vooral de lagere school moet goed voorbereid zijn om het kind te ontvangen. Dan pas kunnen kinderen schoolrijp zijn.

Uit de studie blijkt dat de sociale en culturele achtergrond van de kinderen en de gezinnen de transities beïnvloedt: kwetsbare kinderen hebben meer kans om ernstige moeilijkheden te ondervinden tijdens de transitie. Kinderen die thuis een andere taal spreken, die een andere culturele achtergrond hebben, kunnen bijzonder kwetsbaar zijn gedurende de transities, vooral wanneer de kleuterschool of de lagere school geen ondersteuning biedt aan deze kinderen en hun ouders. We zien dan ook dat het vooral de kansarme en anderstalige kinderen zijn die moeilijkheden ondervinden bij transities. Het lijkt er dus op dat transities doorheen de schoolcarrière van een kind op maat zijn van de middenklasse kinderen en dat zij voor kinderen uit lagere SES een gevaarlijke hinderpaal kunnen zijn, die hun latere schoolcarrière kan bemoeilijken.

Het Vlaamse onderwijsstelsel waarbij kinderen vroeg naar school gaan en waarbij de voorschoolse educatie opgedeeld is in kinderopvang en kleuterschool, houdt volgens onderzoekers een extra gevaar in voor deze kwetsbare kinderen, omdat het een extra transitie op erg vroege leeftijd bevat.

Een andere risicofactor bij transitie is het gebrek aan 'problem ownership', niemand voelt zich verantwoordelijk voor de aanpassingsproblemen (huilen, niet begrijpen wat er verteld wordt ...) die het kind tijdens de eerste weken op de kleuterschool of lagere school ervaart. Het onderzoek stelt daarenboven vast dat er een verschil is in de verwachting van de competenties waarover kinderen moeten beschikken. Zo blijkt uit een Oostenrijks onderzoek dat kleuterleiders denken dat vooral voorbereiding op lezen en schrijven en rekenen van belang zijn voor de kleuters die naar het eerste studiejaar gaan, terwijl de leerkrachten van het eerste leerjaar veel belang hechten aan sociale competenties (dezelfde die we in het begin van dit artikel bespraken en die vroegtijdige schoolverlaters missen).

Continuïteit tussen kinderopvang, kleuterschool en lagere school

Het is niet zo eenvoudig om die transities vlot te laten verlopen, het onderzoek pleit daarom voor continuïteit op vier domeinen ten einde de transities van jonge kinderen succesvol te maken.

1 Een structurele continuïteit installeren waarbij kinderopvang, kleuterschool en lagere school onder administraties vallen die hecht samen werken.

2 Pedagogische en curriculum continuïteit waarbij de pedagogische activiteiten die in de kinderopvang / kleuterschool / lagere school worden gehanteerd op elkaar worden afgesteld voor en na de transities, zodat dit door de kinderen als een warme overgang wordt ervaren.

3 Professionele continuïteit, dit houdt in dat kinderbegeleiders / pedagogisch medewerkers en leerkrachten kleuter en lager onderwijs samen begeleiding en cursussen volgen om elkaars professionele aanpak te leren kennen en op elkaar af te stemmen. Ook in de opleiding zou er meer aandacht moeten zijn voor de andere sectoren: in de opleiding kindbegeleider, zou ook aandacht moeten besteed worden aan de kleuterschool, in de opleiding kleuterleider zou ook kinderopvang en lagere school aan bod moeten komen ...

4 Continuïteit met thuis en met de buurt en gemeenschap. Transities worden gezien als een overgangsproces voor de hele familie, niet alleen voor het kind. Door de superdiversiteit waarbij we in vele steden worden geconfronteerd, is het noodzakelijk dat de school via een sterke ouderbetrokkenheid en een partnerschap met de ouders zich kan aanpassen aan etnische, culturele diversiteit en meertaligheid.

Het onderzoek heeft aangetoond dat een aanpak vanuit deze vier domeinen waarbij de transities voor alle kinderen op een positieve manier worden voorbereid en begeleid een positieve impact heeft op de kinderen en hun ouders. Positieve transities doen de kinderen de school als belangrijke

plaats ervaren, wat hun attitude naar leren toe positief kan beïnvloeden. En dit kan, indien die houding wordt aangehouden, later in het lager onderwijs een positieve impact hebben op latere schoolprestaties.

Vlaanderen, hoge participatie maar veel vroegtijdige schoolverlaters

Tot slot gaan we dieper in op de resultaten van de case study over Vlaanderen die binnen dit onderzoek in opdracht van de Europese Commissie werd opgezet. Vlaanderen scoort iets beter voor wat betreft vroegtijdig schoolverlaten (13,99%) dan het Europese gemiddelde (14,4%).

De case study, waarbij vier focusgroepen werden georganiseerd in Gent en Leuven met in totaal 27 onderwijs-experten en vertegenwoordigers uit de onderwijswereld besluit dat het stelsel van zorg en educatie in Vlaanderen goed is uitgebouwd, een acceptabel niveau van kwaliteit heeft en bijzonder goed scoort voor wat betreft de toegankelijkheid van de jongste kleuters en dat dit bovendien gratis is - in tegenstelling tot veel andere landen. Het kwalificatieniveau van de kleuterleid(st)ers is hoog in tegenstelling tot dat van de kinderopvang waar veel ongeschoold personeel werkt. Maar het personeel van het kleuteronderwijs bestaat voornamelijk uit witte middenklasse vrouwen en dit bemoeilijkt vooral in de steden waar men met een superdiversiteit wordt geconfronteerd de samenwerking met kansarme ouders en ouders van etnisch-culturele minderheden. Sommige scholen in grotere steden hebben veel te bieden wat betreft het omgaan met diversiteit, maar bij andere scholen ontbreekt een coherent beleid naar deze ouders. Een ander probleem voor de kleuterscholen is de zorg voor de jongste kinderen (tussen 2^{1/2} en 4 jaar). Ondanks de hoge participatiegraad van deze groep kinderen hebben de deelnemers aan de focusgroepen hun twijfel of het merendeel van de kleuterscholen hun werking wel aangepast heeft aan de jongste kleuters. De leden van de focusgroepen pleitten er daarom voor om in te zetten op warme overgangen tussen thuis en de kleuterschool en tussen kinderopvang en kleuterschool en ze vregen ook om meer aandacht voor de zorg en het welbevinden van die jongste kleuters.

Leerplichtonderwijs: zeer selectief

Maar deze tekortkomingen van het kleuteronderwijs kunnen volgens de experts niet verklaren waarom Vlaanderen vrij hoge cijfers voor vroegtijdig schoolverlaten heeft. Bovendien is het opmerkelijk dat er gezien de hoge toegankelijkheid en het feit dat de kleuterschool bijna gratis is, sterke verschillen waar te nemen zijn volgens socio-economische status en thuistaal. Deze vaststelling doet de deelnemers aan de focusgroepen besluiten dat dit hoge aantal vroegtijdige schoolverlaters eerder te verklaren is vanuit het leerplichtonderwijs, zij vernoemen daarbij o.m. het hoge aantal zittenblijvers in de lagere school (7,5% van de jongens blijft in het eerste leerjaar overzitten en 6,7% van de meisjes). Daarnaast is het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs hoog in vergelijking met andere landen. De bevroegde experts wijzen ook op groeiende focus van de

lagere school op academische vaardigheden als één van de oorzaken van vroegtijdig schoolverlaten. Deze vaardigheden moeten daarenboven aangeleerd worden in een strikt jaarsysteem, dat in de praktijk fungeert als een estafette-loop. Dit systeem is aangepast aan de meerderheid van de kinderen maar benadeelt een minderheid die over minder academische talenten beschikt. Daarbij komt nog dat in het secundair onderwijs een sterke hiërarchie bestaat tussen academische vakken die als het allerbelangrijkst worden beschouwd en deeltijdberoepsonderwijs, dat helemaal onderaan staat. Het alom bekende watervalsysteem waardoor leerlingen die het moeilijk hebben naar een 'lager' niveau worden gestuurd. Daarnaast besluiten de onderzoekers dat socio-economische status en thuistaal als risicofactor voor vroegtijdig schoolverlaten zijn oorzaak vindt in de culturele kloof die er bestaat tussen het onderwijsstelsel (kleuterschool, lagere en secundaire school) en de populatie die ze bedient. Vooral in de grote steden is het een probleem dat de leerkrachten populatie zeer homogeen is (vrouwelijk, wit en middenklasse).

Tot slot, wat is de kernboodschap die dit onderzoek geeft voor de discussie die vandaag op deze conferentie wordt gevoerd? Volgens dit onderzoek moet de kleuterschool kiezen voor vormen van 'diep leren', waar kinderen zelf op onderzoek gaan, zodat hun betrokkenheid in het leerproces groot is. Dit is vooral van belang voor de kinderen die uit milieus komen waarin een negatieve attitude bestaat tegenover de school en tegenover leren in het algemeen. Deze kinderen moeten we in de kleuterschool laten ervaren dat leren boeiend is. Door exploratieve manieren van leven te introduceren gaan de kleuters 'leren' als iets leuk ervaren. Tijdens de jaren in de kleuterklas moet vooral gefocust worden op het ontwikkelen van de sociale competenties die de basis zijn voor het latere meer academische leren en verder moet er veel geïnvesteerd worden in het welbevinden en de zorg vooral van de kinderen die geen Nederlands kennen of uit kansarme gezinnen komen.

